

Харамурза Д. В.

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ЧАСОПИСИ УКРАЇНИ 1990–2020 рр.: ІСТОРИЧНИЙ ЕСКІЗ

У статті проаналізовано історичний контекст функціонування літературно-художніх часописів України часів незалежності. Визначено суспільно-політичні умови, які суттєво вплинули на скорочення тиражів періодичних видань, їхню доступність для широкої читачької аудиторії та поставили часописи на межі виживання. У статті автор відновлює хронологію заснування близько 90 видань досліджуваного періоду. Особливу увагу зосереджено на газетах, журналах та онлайн-виданнях, які суттєво вплинули на розвиток вітчизняної журналістики та літературно-критичної думки. Зокрема, на друкованих часописах «Четвер», «І», «Література Плюс», «Кур'єр Кривбасу», «Авжеж!», «Потяг'76», «Критика», «Світо-Вид», «ШО», «Книжник review», «Київська Русь», онлайн-медіа «ЛітАкцент», «Читомо», «Простори» та інших. Також охарактеризовано раніше засновані видання, які продовжили виходити в цей період («Березіль», «Дзвін», «Всесвіт», «Дніпро», «Вітчизна», «Слово і час», «Сучасність»). Ці та інші часописи гуртували довкола себе талановитих митців, поставали майданчиком для дискусій, публікували резонансні твори художньої літератури, критичні та публіцистичні матеріали.

Сукупний аналіз видань дав змогу визначити основні тенденції, що уособлюють розвиток літературно-художніх часописів у 1990–2020 рр., і виділити пікові періоди заснування нових медіа. Особливу увагу приділено змінам і викликам, з якими зіштовхнулись літературно-художні часописи нового тисячоліття. Подано характеристику сучасних онлайн-видань, які стали базовими платформами для обговорення тем літератури, книговидання, письменництва та аналізу поточного літературного процесу. Визначено їхні основні переваги, зокрема оперативність у висвітленні інформації та доступність для широкого кола читачів. Означено перспективи розвитку літературно-художніх часописів у сучасному медіапросторі.

Ключові слова: літературно-художній часопис, літературна критика, журналістика, історія, масмедіа, онлайн-видання.

Постановка проблеми. Друковані та онлайн-часописи літературно-мистецького спрямування постають вагомим складником медіапростору країни. Аналізуючи та відображаючи на своїх сторінках поточні зміни культурного життя суспільства, вони водночас кристалізують його, об'єднують довкола себе когорту інтелектуалів, формують критичний дискурс, знаходячи нові форми вираження, провокують зміни в галузі масових комунікацій. О. Іванова зазначає: «Літературно-мистецька періодика характеризується соціальною інституціоналізованістю та є самостійним гравцем у просторі соціальних комунікацій з, для і про літературу, який їх впорядковує, санкціонує та забезпечує реалізацію» [4, с. 173]. Поява революційних, концептуально нових видань провокує зміни та проголошує собою новий етап в історії галузі.

У період із 1990 по 2020 роки літературно-художні часописи України пройшли декілька поворотних етапів, які вплинули на актуальне становище цих видань. Окремі аспекти проблеми

було досліджено в попередні роки. Зокрема, вітчизняними науковцями частково проаналізовано найбільш помітні літературно-художні часописи, здебільшого увага приділялась виданням із довгою історією. Також узагальнено деякі аспекти функціонування видань у 90-х роках ХХ століття. Однак не вистачає цілісних досліджень, які б відобразили весь спектр розмаїття літературно-художніх часописів останніх десятиліть.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю систематизації зроблених досліджень, подання загальної характеристики історичного розвитку літературно-художніх часописів України 1990–2020 років і визначення основних тенденцій, що уособлювали розвиток часописів у досліджуваній період. Це дасть змогу простежити зміни в сприйнятті видань читачькою аудиторією, визначити, що сприяло розвитку видань, а що його гальмувало. Зрештою, дасть можливість окреслити перспективи функціонування подібних видань у сучасному медіапросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу літературно-мистецької періодики України кінця ХХ – початку ХХІ століття присвячені роботи О. Іванової, Л. Василик, В. Шейко, О. Левицької, Л. Костецької. Жанровий контент літературно-художніх часописів детально розглядала Л. Монич. Окремі аспекти функціонування українських онлайн-медіа про літературу та книговидавництва вивчали І. Капраль, О. Скібан, Є. Нестерович. До сьогодні залишаються актуальними праці В. Брюховецького, І. Михайлина, М. Наєнка, Р. Гром'яка, В. Здоровеги, які серед інших аспектів літературної критики досліджували також питання її взаємозв'язку з журналістикою та публіцистикою. Не менший інтерес для наукових розвідок становлять дискусійні статті літературних критиків, засновників і видавців досліджуваних видань. Зокрема, це виступи Г. Гусейнова, О. Апалькова, М. Стріхи, В. Єшкілева, Р. Семківа, О. Микитенка, які в різні періоди піднімали проблеми функціонування літературно-художніх часописів, готували оглядові статті, аналізували стан критичної думки на сторінках періодичних видань.

Постановка завдання. Мета статті – дати загальну характеристику історичного поступу літературно-художніх часописів України 1990–2020 років, визначити основні тенденції та потенціал розвитку подібних періодичних видань в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу. Літературно-художні часописи в усі періоди свого існування поставали віддзеркаленням культурного життя країни. Як слушно зазначає Л. Василик: «Упродовж ХХ ст. літературно-художні газети і журнали спочатку в умовах «заблокованої культури», а далі – в посттоталітарний період відображали стан української культури, ставши помітним набутком журналістики» [1, с. 22].

Незалежна Україна «успадкувала» від Радянського Союзу чималу кількість літературно-художніх видань. У 1990 році продовжили виходити «Березіль» (1956), «Вітчизна» (1933), «Всесвіт» (1925), «Дзвін» (1940), «Дніпро» (1927), «Донбас» (1923), «Київ» (1983), «Культура і життя» (1912.), «Літературна Україна» (1927), «Молода Україна» (1975), «Однокласник» (1923), «Радуга» (1927), «Слово і час» (1957), «Українська культура» (1921). На сторінках одних часописів літературно-художній складник був панівним, інші – розглядали його як один із компонентів культурного життя суспільства та приділяли йому значно менше уваги.

Якість і статус цих видань у колі літературознавців і критиків різнилися, однак усі вони були доступні широкому загалу. Багато в чому завдяки налагодженій системі розповсюдження періодичних видань.

Харківський літературно-художній і громадсько-політичний часопис «Березіль» довгий час виходив під егідою Національної спілки письменників України. Протягом усього періоду існування журнал залишався дзеркалом літератури Слобожанщини. На зламі 80–90-х років часопис набув найбільшої популярності. У «Березолі» вперше публікувались раніше табуйовані твори репресованих митців, з'являлися тексти нової генерації українських письменників. Тут побачили світ твори С. Майданської, Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко, Л. Таран та інших авторів. У 90-х часопис став майданчиком для традиційних дискусій, присвячених темам літературної критики, образу позитивного героя, інтернаціонального та національного в українській літературі. До участі в цих дискусіях долучились П. Мовчан, О. Забужко, С. Іванюк, В. Дончик, А. Погрібний, І. Дзюба, М. Жулинський та інші вчені. Із 2018 року після низки скандалів часопис почав виходити в Києві як позаспілчанське видання. Наразі сайт журналу не працює, а останній випущений номер датований 2019 роком.

Журнал «Вітчизна» також видавався Спілкою письменників України. На початку 90-х редакція активно взялась за публікацію творів репресованих українських письменників, на сторінках часопису з'явилася низка важливих публіцистичних текстів. Здавалось, у «Вітчизни» є всі шанси відкрити друге дихання, але поступово видання втрачало свою аудиторію та вплив на літературний процес. Усе менше тут публікувалось текстів відомих сучасників. «Вітчизна» так і не змогла пристосуватись до нових вимог видавничого ринку. Останній номер журналу вийшов у 2012 році.

Варто також згадати часописи «Дніпро» та «Дзвін», на сторінках яких і сьогодні друкуються твори класиків і сучасників української літератури. Однак спрагла нових форм і текстів генерація української інтелігенції 90-х, ще тоді втратила інтерес до цих видань. Сьогодні становище «Дніпра» та «Дзвону» неоднозначне. З одного боку, вони – одні з найстаріших і небагатьох літературно-художніх друкованих журналів України, а з іншого – мало впливають на розвиток літературно-критичної думки. Головним редактором «Дніпра» з 1984 року залишається Володимир Луків. Редакцію «Дзвону» з 2015 року

очолоє письменник Юрій Коваль. Обидва часописи виходять у глянці з кольоровими ілюстраціями.

Журнал іноземної літератури «**Всесвіт**» від початку свого заснування послідовно публікує переклади класиків і видатних сучасників світової літератури. У 90-х роках журнал відкрив низку нових імен українському читачеві. Деякі з перекладених у той час творів лише в останні п'ять років з'явилися українською у вигляді окремих книг (наприклад, «Уот» С. Бекета, «Гендерсон, повелитель дощу» С. Беллоу). Принаймні раз на рік часопис випускає один тематичний номер, присвячений тій чи іншій літературі. Зараз «Всесвіт» переживає свої не найкращі часи. Усе рідше тут з'являються переклади якісних світових бестселерів, та й ті виходять із затримкою. Одна з причин – це подекуди непідйомна собівартість прав на переклад твору для видання. На межі 80–90-х тиражі часопису сягали 70 000 тисяч, сьогодні ця цифра заледве добігає 1 000–2 000 примірників. Головним редактором часопису з 2012 року є Дмитро Дроздовський. Редактором-консультантом до сьогодні залишається Олег Микитенко, який довгий час успішно видавав «Всесвіт».

Академічний часопис «**Слово і час**» також має довгу історію. Сьогодні видання є одним із небагатьох майданчиків для дискусій і ґрунтовного розгляду питань історії, теорії літератури та літературної критики. У кожному номері з'являються аналітичні статті, присвячені актуальним питанням мистецтва слова. Однак, як спеціалізоване видання, часопис усе ж залишається більш читаним серед наукової спільноти, ніж масового читача, хоч і розповсюджується за підпискою. Головним редактором від лютого 2000 року є Лукаш Скупейко.

Зі зміною суспільної парадигми на межі 80–90-х років ХХ століття постала потреба в появі якісно нових часописів, які б, з одного боку, стали творчою платформою для молодих талановитих митців, а з іншого – захопили увагу читачів, спраглих нових форм та ідей. Цим запитам відповідали «**І**» (1988) та «**Четвер**» (1989), які ознаменували собою новий етап журналотворення в Україні.

В. Шейко відносить новостворені часописи цього періоду до групи «нових видань». «Вони пов'язані як з альтернативною письменницькою організацією – Асоціацією українських письменників, так і з різними локальними літературними угрупованнями. До цієї групи належать почасти видання, пов'язані з приватною ініціативою того чи іншого письменника або критика» [12, с. 18].

Культурологічний часопис «**І**» від початку свого існування позиціонувався як незалежний

і виходив за підтримки різних фондаций. Був заснований у Львові Т. Возняком, М. Яковиною, О. Пограничним, М. Москалем, Р. Мервінським. До 1994 року видавався раз на рік, потім періодичність зросла. Відтоді кожен номер мав концептуальний характер і був присвячений одній темі. Як зазначає Володимир Єшкілев, «... поряд з «Четвергом» та «Авжеж!» часопис «**І**» став одним із втілень нового журнального мислення в Україні» [3]. Наразі функціонує сайт видання, який продовжує регулярно оновлюватись. Останні, розміщені в архіві, номери друкованого часопису датовані 2018 роком.

Задумуючи 1989 року «**Четвер**», Юрій Іздрик навіть не підозрював, що часопис стане культовим, і, як зазначив письменник в одному зі своїх інтерв'ю, засновував його «не уявляючи взагалі, як робляться літературні часописи» [10]. Можливо, саме це незнання уберегло його від створення ще одного шаблонного видання. Перші роки журнал виходив самвидавком, на нього буквально «полювали» у 90-х, та й до сьогодні номери видання цінуються серед колекціонерів. Часопис зібрав довкола себе молодих талановитих письменників, імена більшості з них відомі широкому читацькому загалу України: Т. Прохасько, І. Карпа, Ю. Андрухович, В. Єшкілев, Л. Дереш, С. Андрухович та інші. Журнал виходив із перервами у 1990–1997 та 1999–2008 роках. У 2008-му вийшов останній, тридцятий, номер. Часопис став знаковим для розвитку сучасної літератури та журналістики завдяки «відкриттям нових явищ у літературі кінця ХХ століття, оприлюдненню постмодерного літературного дискурсу й оновленню концепції журналотворення» [6, с. 37].

90-ті роки ХХ століття стали випробуванням для друкованої преси та книговидавництва України загалом. «... в 1992–93-х роках <...> економічний обвал спаралізував державні видавництва. Розвалилася струнка й централізована книготоргівельна мережа... Зубожілі інтелігенти втратили можливість передплачувати літературні часописи, накладу яких упали до однієї-двох тисяч. ...А питання естетичних вартостей втратили вагу для громадян, заклопотаних фізичним виживанням» [8, с. 14]. Через економічну кризу, інфляцію, дефіцит паперу літературно-критичні часописи опинились на межі виживання. Однак навіть із урахуванням усіх соціальних перипетій, із якими зіштовхнувся непідготовлений ринок друкованої преси 90-х, саме на цей час припадає найбільша кількість новостворених літературно-художніх часописів порівняно з наступними роками.

О. Романчук зазначає: «То був час справжньої повені нових періодичних видань, адже нарешті після довгих десятиліть маніпуляцій ідеями та теоріями, фальшування історії, заборони на самостійне мислення перед журналістикою розчинилися двері у відкритий інформаційний простір, досі обмежуваний цензурно, ідеологічно, політично» [9, с. 10].

У 1990 році починає виходити журнал «**Авжеж!**», який став логічним продовженням альманаху «Житній ринок» (1989). Спочатку часопис за своїм оформленням нагадував самвидав, хоча й видавався офіційно. Головний редактор Василь Врублевський влучно назвав перший номер «**Авжеж!**» «офіційним самвидавом». Журнал не надавав переваги жодному літературному угрупованню, натомість пропонував читачеві розмаїття. Класичні та постмодерні тексти вміщувались на сусідніх сторінках. У 1990–1992 роках часопис виходив регулярно спочатку накладом у 1000 примірників, а потім – у 2000-му. Заснований у Житомирі, він поступово завоював читацьку аудиторію з різних куточків України. З 1993-го «**Авжеж!**» виходив із перебоями, інколи раз на рік, через що його неодноразово передчасно оголошували закритим. Якість друкованих на його сторінках матеріалів поступово погіршувалась. У 1998-му вийшов останній номер журналу.

Ще одним важливим часописом для першої половини 90-х постає літературно-мистецький журнал «**Світо-Вид**» (1990–1999), який до того існував як збірник і видавався діаспорою закордоном. Був заснований Спілкою письменників України, Спілкою театральних діячів України та Нью-Йоркською групою. Наповнення часопису становили здебільшого твори поетів Київської школи, Нью-Йоркської групи та поетичні переклади. На його сторінках друкувалась нова українська поезія, чим він становив неабиякий інтерес для тогочасної культурної спільноти. Поступово часопис втрачав свій вплив на літературний процес України.

1991 року на ринку друкованої преси з'явилися «**Буковинський журнал**», «**Перевал**», «**Post-Поступ**», «**П'ята колона**», «**Фіра**», альманах «**Хроніка-2000**». Було засновано «**Бористен**», перший номер якого побачив світ лише 1996 року. У 1992-му починають виходити наявні до сьогодні «**Літературний Чернігів**» і «**Ренесанс**». Ігор Бондар-Терещенко засновує «**Український засів**» – концептуальне видання під гаслом «Засів української інтелігенції».

З 1992 року в Україні починає виходити «**Сучасність**». Заснований ще 1962 року, журнал

довгий час видавався на кошти діаспори спочатку в Мюнхені, а потім – у США. З «переїздом» часопису до України на чолі редакції разом із Тарасом Гунчаком постав Іван Дзюба. У першій половині 90-х «Сучасність» стала майданчиком для літературних дискусій про модернізм і постмодернізм в українській літературі. На сторінках часопису вперше побачила світ чимала кількість поворотних для тогочасної української літератури текстів, зокрема «Рекреації» Ю. Андруховича. Журнал вирізнявся високим рівнем критичних і публіцистичних текстів. З 2013 року видання не виходить. Григорій Гусейнов у своїй резонансній статті про забуті українські часописи так говорить про фактичне знищення таких важливих журналів, як «Сучасність» і «Світо-Вид»: «Найбільші наші гріхи – це вбивство «Сучасності», що 1992 року стала виходити в Україні і яку ми за кілька заходів таки знищили, та «Світо-Виду», що зусиллями Богдана Бойчука також з великими надіями перебрався до нас з-за океану, але ми не зуміли дати йому ради» [2, с. 6].

Невдовзі побачили світ перші номери часописів «**Універсум**» (1993), «**Холодний Яр**» (1993) і «**Кур'єр Кривбасу**» (1994). За час свого існування «Кур'єр Кривбасу» неодноразово змінював оформлення, обсяг і формат видання, однак завжди дотримувався високого рівня якості публікованих матеріалів. Це дало йому змогу стати одним із найпомітніших літературно-художніх часописів України досліджуваного періоду. В останні роки свого існування часопис усе більше став нагадувати альманах. Почав виходити раз на квартал, а обсяг його становив близько 400 сторінок. Жанрово-тематичне наповнення часопису залишалось більш менш сталим протягом усього періоду виходу.

1995 рік характеризувався сплеском появи нових видань. Відкрились «**Вежа**», «**Дніпровські хвилі**», «**Екзиль**», «**Склянка часу*Zeitglas**», «**Слобожанщина**», «**Країна мрій**», «**Лір-Арт**», «**Art Line**», «**Родовід**», «**Слово Просвіти**». 1996-го Володимиром Єшкілевим засновано нерегулярний часопис «**Плерома**», що став віддзеркаленням розвитку постмодерного дискурсу в сучасній українській літературі.

1997 року на ринку інтелектуальної періодики України з'являється часопис «**Критика**». Ініціатором створення видання був літературознавець, професор Гарвардського університету Григорій Грабович, який до сьогодні залишається його головним редактором. Основу наповнення часопису становлять аналітичні статті, есе, рецен-

зії. На сторінках видання розгортались дискусії довкола питань літератури, культури, політики, філософії. Редакція повсякчас ознайомлює українського читача з інтелектуальними книжковими новинками.

У Харкові 1997 року Сергій Жадан та Ігор Бондар-Терещенко починають випуск «Гігієни» з приміткою «здоровопріпис», яка стає рупором літературного угруповання «Червона Фіра». Також починають виходити «Соборність», «Зоил», «Дух і літера».

1998 року новостворена Асоціація українських письменників, яка стала альтернативою СПУ, започатковує газету «Література Плюс». Редагує її Андрій Бондар. Газета виходила раз на два місяці до 2001 року. За ці декілька років існування часопис зібрав довкола себе когорту шанованих літературознавців і критиків. Видання знайомило читачів із новинками книжкового ринку, друкувало тексти українських постмодерністів, давало якісний аналіз тогочасних процесів літературно-мистецького, культурного та громадсько-політичного життя країни. Серед учасників дискусій газети «Літератури Плюс» були науковці, публіцисти, журналісти, критики. Зокрема, у них брали участь В. Агеєва, Т. Гундорова, Д. Наливайко, М. Сулима, О. Пасічний та інші вчені.

1998 року ринок періодики урізноманітнюють «Зрима рима», «Книжковий огляд», «Наш», «Кальміус». Останній стає надзвичайно важливим для розвитку літературного процесу Східної України. 1999-го започатковано часописи «Сова» та «Пік».

З отриманням Україною незалежності інтелігенція не лише засновувала нові видання, користуючись можливістю вільно говорити про раніше заборонене й дивитись на усталені тези під новим кутом. Дехто відновлював знані та шановані часописи давнини. Зазначимо, що більшість відновлених видань теж свого часу піддавалась забороні, видавалась підпільно або закордоном. Наприклад, 1991 року у Львові поновлено вихід часопису «Літопис «Червоної калини»», що друкувався у 1929–1939 роках. 1992 року почав знову виходити «Степ» (заснований 1958-го) та відроджено науковий історико-філологічний журнал «Київська старовина» (заснований 1882 року). У 1993 році починає виходити літературно-мистецький і науково-популярний журнал СПУ «Основа», який позиціонував себе як наступник традицій відомого однойменного видання ХІХ століття. Трактуювався «новий старий журнал» як «хуторянський часопис», що підтверджувало його наповнення. Деякі «старі» часописи, у свою

чергу, отримували нові назви, або повертали собі історичні: «Жовтень» перейменували на «Дзвін», «Прапор» – на «Березіль», «Радянське літературознавство» – на «Слово і час».

З початком нового тисячоліття з'являється видання, що декілька років поспіль невпинно відслідковувало зміни в літературному процесі України й давало оперативні відгуки та рецензії на більшість нових книг. Ідеться про «Книжник review: Про всі книжки і всіх письменників», створений 2000 року. Деякі критики нарікали на якість журналістських та критичних матеріалів видання. Однак швидкість реагування і різнобічність рецензованої літератури дали змогу часопису посісти чільне місце в когорті провідних літературно-художніх часописів. «Книжник review» був орієнтований перш за все на масового, нехай і культурного освіченого читача, а не на вузьке коло літературознавців і критиків. Редагував часопис Костянтин Родик. Проіснувало видання до 2009 року. Величезною заслугою редакції стало також започаткування Всеукраїнського рейтингу «Книжка року», який існує до сьогодні.

У період із 2000-го по 2010 роки з'являється низка нових друківаних літературно-художніх видань: «Річ» (2000), «Форма[р]т» (2001), «Хортиця» (2001), «Потяг'76» (2002), «Неопалима купина» (2002), «Книжковий клуб плюс» (2002) «Винницький край» (2003), «Січеслав» (2004), «Музейний провулок» (2004), «ШО» (2005), «Український журнал» (2005), «Український детектив» (2006), «Золота доба» (2007), «Золота Пектораль» (2007), «Provocatio: поезія, проза, есеї» (2007), «УФО (Український фантастичний оглядач» (2007), «Містеріум» (2007), «Культреванш» (2009). Також у 2005 році альманах «Артанія», започаткований ще 1995-го, стає журналом. У 2009-му поновлено видання «Української літературної газети» (виходила у Мюнхені у 1955–1960 роках). Поява окремих із цих видань стала поворотною подією у розвитку літературної критики та журнальних видань нового покоління.

Центральноєвропейський часопис «Потяг'76», спільний проєкт Ю. Андруховича та О. Бойченка, спочатку виходив як друковане періодичне видання, а згодом перейшов у мережу. Наповнення часопису утворювали критика, публіцистика, есеїстика та твори літераторів Центрально-Східної Європи. Журнал слугував містком між Україною та Європою, презентуючи вітчизняну літературу на світовому рівні й одночасно знайомлячи українського читача із сучасною літературою сусідніх держав.

Журнал «ШО» хоч і не є суто літературним, однак його літературно-художній складник становить значний інтерес. Це одне з небагатьох друкованих періодичних видань, що сьогодні дає українському читачеві огляд літературних новинок ринку. Зокрема, відгуки на прозові та поетичні збірки сучасних українських письменників, поетів і щойно видані переклади іноземної літератури. Особливої уваги заслуговують змістовні інтерв'ю із сучасними письменниками та поетами. Також на сторінках «ШО» публікуються художні твори.

2006 року Дмитро Стус започатковує часопис «Київська Русь». Наповнення журналу утворювали сучасна для того періоду українська поезія, проза, драматургія, есеїстика. З'являлись якісні переклади з інших літератур, регулярно друкувались відгуки та рецензії на новинки книговидавання. Кожне число «Київської Русі» було присвячено певній темі та мало свою назву. Видання активно давало слово молодим літераторам.

Поступова інтеграція різних засобів комунікації в інтернет-простір, а також зміцнення взаємозв'язків між літературною критикою та журналістикою означили початок нового періоду у розвитку літературно-художніх часописів. Онлайн-медіа стали однією з базових платформ для обговорення тем літератури, книговидавання, письменництва та аналізу сучасних літературних процесів.

Є. Нестерович наголошує: «Є сенс говорити про значну роль інтернет-простору у розвитку сучасного українського літературного процесу. Перш за все через те, що мережа в Україні (внаслідок неврегульованості авторських прав та поширення цифрового піратства) і досі лишається найменш комерціалізованим медіа – існують та продовжують виникати інформаційні канали, які працюють за рахунок пожертв читачів або на ентузіазмі авторів» [7, с. 351].

У 2007 році запрацював сайт «ЛітАкценту» – одного з ключових літературних онлайн-часописів сьогодення. Заснований Національним університетом «Кієво-Могилянська академія» і видавництвом «Темпора». Головним ідейним натхненником видання був літературознавець, літературний критик, професор Володимир Панченко. Головним редактором «ЛітАкценту» є Ірина Троскот. Сучасний літературний процес України та світу становить основний тематичний вектор онлайн-часопису. «Прагнучи до об'єктивності, ЛітАкцент позиціонує себе поза літературними угрупованнями» [5, с. 31]. Одними з ключових переваг цього та інших онлайн-видань постають опера-

тивність у висвітленні інформації та доступність для широкого кола читачів.

2008 року запрацював книжковий онлайн-портал «Буквоїд», з'являється сайт громадської організації **Litcentr**, що має розділ «Статті», присвячений літературі, перекладацькій роботі та критиці. Починають виходити газети «Літературний Тернопіль», «Друг читача» (з 2011 року існує як онлайн-видання, останні декілька років практично не оновлюється).

На 2009 рік припадає поява «Читомо» – ще одного популярного сьогодні «медіа про книгу в усіх її проявах і про осмислене читання як трамплін, інструмент для самоосвіти та реалізації» [11]. Онлайн-часопис заснований Оксаною Хмельовською та Іриною Батуревич, редактором відділу літературної критики є Тетяна Петренко. Часопис постає для сучасного українського читача маятником у просторі літератури, оперативно друкує відгуки, рецензії на книжкові новинки, подає добірки та оглядові статті. «Читомо» разом із «ЛітАкцентом» є сьогодні найбільш впізнаваними онлайн-медіа про літературу і книговидавання як серед професійної спільноти, так і серед масового читача.

Наприкінці 2009 року про себе заявило видання «Простори» («Prostory»). З 2016-го онлайн-часопис дещо змінив концепцію, над ним почала працювати нова редакція. У центрі уваги авторів видання теми літератури, мистецтва та перекладу. Часопис оновлюється не так активно, як аналогічні онлайн-медіа, однак представляє читачеві якісні аналітичні матеріали.

У 2010–2020 роках з'явилась незначна кількість нових видань: «Крым» (2012), «Сток» (2013), «Світ фентезі» (2013), «ТекстOver» (2015), але жодне з них не мало суттєвого впливу на розвиток літературно-критичної думки країни. Натомість низка важливих видань припинило існування, серед них – «Кур'єр Кривбасу» та «Березіль». Однак простежується інша тенденція. Замість заснування друкованих періодичних часописів, літератори починають активно використовувати наявні онлайн-платформи та соцмережі. Окрім того, таку важливу функцію літературно-художніх часописів, як відстеження книжкових новинок, беруть на себе читачькі блоги, блоги видавництва і книжкових магазинів. Звісно, спеціалізовані онлайн-медіа пропонують якісно вищу оцінку новинкам, але блоги нерідко оперативніше реагують, стаючи для масового читача орієнтиром у книжковому світі. У цьому контексті постає питання про якість літературної критики та

знецінення професії як такої, однак це питання потребує окремого ґрунтовного аналізу.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження демонструє, що пік появи нових друкованих літературно-художніх часописів України припадає на 90-ті роки ХХ століття. Саме в цей період засновувались різнотипні, часом полярні за спрямуванням видання. Однак низка економічних потрясінь, недостатня підтримка з боку держави, відсутність у культурному просторі країни розвиненої системи меценатства, нехтування розробленням послідовної стратегії розвитку та подекуди всеохопність тематики видання без визначення своєї ніші на ринку – усе це скорочувало тривалість життя більшості новостворених часописів.

Із приходом нового тисячоліття відбувся зсув у читацькому житті українців: онлайн-видання міцно закріпились на ринку, з'явилися електронні й аудіокниги, а також мобільні додатки, у яких за невелику плату можна читати та слухати безліч книг різними мовами, оперативніше з'являються переклади світових бестселерів. Усе це не могло не вплинути на стан літературно-художніх часописів. Поступово зникає потреба в товстих журналах, які друкуватимуть романи з продовженням.

Однак хоч ця функція і втрачає актуальність, це зовсім не означає, що літературно-художній часопис як явище вичерпав себе. Такі видання й сьогодні можуть захоплювати увагу читацької аудиторії, проте мають трансформуватись. Змінитись має і формат, і якісне наповнення, і особливості позиціонування на ринку. Такі часописи, аби залишатись на плаву, мають ставати артоб'єктами, а це вимагає естетичного, яскравого наповнення, яким може похизуватись лише частина видань. Інша вимога доби – наявність повноцінної електронної версії часопису та сучасний, швидкий, зручний у використанні сайт. На жаль, останнім можуть похвалитися лише декілька з проаналізованих видань.

Накреслений нами історичний ескіз літературно-художніх часописів України 1990–2020 років демонструє, що за цей період з'явилась значна кількість поворотних видань, які уособлюють собою розвиток журналістики та літературно-критичної думки. Є потреба в детальнішому дослідженні названих видань для формування повної картини жанрово-тематичного та проблемного наповнення часописів різних типів, а також визначення концепції для створення сучасного успішного літературно-художнього часопису.

Список літератури:

1. Василик Л. Є. Літературно-художні видання у контексті сучасних суспільно-культурних тенденцій. *Поліграфія і видавнича справа*. 2008. № 2. С. 22–28.
2. Гусейнов Г. Дж. «Склянка Часу», «Четвер», «Молода Україна» та інші забуті. Кілька зауваг до ситуації з вітчизняними літературними журналами. *Літературна Україна*. 2012. № 13. С. 6–7.
3. Єшкілев. В. І. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-il.htm> (дата звернення: 07.05.2020).
4. Іванова О. А. Літературно-мистецька періодика в соціально-комунікаційному просторі України початку ХХІ століття : дис. ... д-ра наук із соц. комунік. : 27.00.01 / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2010. 462 с.
5. Капраль І. І. Електронні медіа як складова літературного процесу (на прикладі найпопулярніших сучасних українських літературних сайтів). *Наукові записки Української академії друкарства. Серія : Соціальні комунікації*. 2015. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzck_2015_1_6 (дата звернення: 07.05.2020).
6. Левицька О. С. Літературно-художні часописи в сучасному літературному дискурсі. *Поліграфія і видавнича справа*. 2011. № 1. С. 33–43.
7. Нестерович Є. І. Електронний фронтір як середовище творення сучасного українського літературного процесу. *Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 60 (1). С. 348–354. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VInu_fil_2014_60%281%29_45 (дата звернення: 07.05.2020).
8. Стріха М. В. Про критику і критиків. *Критика*. 2002. Ч. 1–2. С. 14–15.
9. Україна в універсумі: актуальні проблеми сучасної України / за ред. О. К. Романчука. Львів, 2006. 614 с.
10. Царюк І. А. Батько часопису «Четвер». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/batko-chasopisu-chetver> (дата звернення: 07.05.2020).
11. Читомо. URL: <http://www.chytomo.com/pro-nas/> (дата звернення: 07.05.2020).
12. Шейко В. М. Літературні періодичні видання України в роки незалежності: культурологічний аспект. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2009. Вип. 28. С. 12–28.

**Kharamurza D. V. LITERARY AND ART MAGAZINES OF UKRAINE 1990–2020:
A HISTORICAL SKETCH**

The article analyzes the historical context of the functioning of literary and art magazines of Ukraine since independence. Socio-political conditions have been identified that have significantly reduced the circulation of periodicals, their accessibility to a wide readership, and put magazines on the brink of survival. The author restores the chronology of the foundation of about 90 newspapers and magazines for the last thirty years. Particular attention is paid to newspapers, magazines, and online media, which have significantly influenced the development of national journalism and literary criticism: “Chetver”, “Yi”, “Literature Plus”, “Kurier Kryvbasu”, “Avzhezh!”, “Potiah’76”, “Krytyka”, “Svito-Vyd”, “SHO”, “Knyzhnyk review”, “Kyivska Rus”, “LitAkcent”, “Chitomo”, “Prostory” etc. The study examined previously established magazines that continued to be published during this period (“Berezil”, “Dzvin”, “Vsesvit”, “Dnipro”, “Vitchyzna”, “Slovo i Chas”, “Suchasnist”). These and other magazines brought together talented artists, provided a platform for discussion, published high-profile works of fiction, critical and journalistic materials.

Complex analysis of the press revealed the main trends that embody the development of literary and art magazines in 1990–2020 and highlight the periods of the establishment of the largest number of new media. Particular attention is paid to the changes and challenges faced by literary and art magazines of the new millennium. The description is given to modern online magazines, which have become the basic platforms for discussing topics of literature, book publishing, writing, and analysis of the current literary process. Their main advantages are identified – efficiency in the coverage of information and accessibility for a wide range of readers. Perspective is identified for the development of literary and art magazines in the modern media space.

Key words: *literary and art magazine, literary criticism, history, journalism, mass media, online magazine.*